

האם התיר הרמב"ם לבעל להכות את אשתו? תופעת הנשים המוכות במצרים

נשים יהודיות הוכו במצרים כמו אחיותיהן באירופה, מבחינה זו 'סדנא דארעא חד הוא'. אין ענייני כאן לברר איפה הוכו הנשים יותר, אם בחברה היהודית שבארצות הנצרות או בחברה היהודית שבארצות האסלאם,¹ אלא לנצל את הצוהר שפתחה לנו הגניזה הקהירית, כדי ללמוד על התופעה הכאובה הזאת ממקור ראשון. כלומר מפי הנשים עצמן, כי יודע לב מרת נפשו. נבדוק כיצד התייחסה הסביבה הקרובה כלפי בעלים מכים, ונראה את הדרכים שעמדו לרשות הנשים המוכות להתגונן מבעליהן האלימים. לפני שנביא את התעודות נפנה תחילה את מבטינו למקורות ההלכתיים, שאולי השפיעו על המצב החברתי שמשקף מן התעודות, או אולי ניתן לשער, שהמקורות ההלכתיים מבטאים השפעה של הסביבה המוסלמית שבצילה חיו היהודים. בלשונו של גויטיין:

שמא ההלכה עצמה, כפי שהיא נתגבשה בכתבי הגאונים או בספריהם של חכמי תוניסיה, מרוקו וספרד, או בפסקי הרמב"ם, שמא הלכה זו עצמה הושפעה במידת מה מן התמורות הכלכליות והחברתיות, ששיוו פנים חדשות לעמדת האשה היהודית בימים ההם.²

ראשון לכל הרמב"ם, בספרו משנה תורה, הלכות אישות פכ"א ה"י כתב:

כל אשה שתמנע מלעשות מלאכה מן המלאכות שהיא חייבת לעשותן כופין אותה ועושה אפילו בשוט.

בפירושו למשנה כתובות פרק ה, ו כתב:

בל אם לא רצתה לעשות כלום ממלאכות שהאשה עושה לבעלה אינה מורדת אלא כופין אותה על כך בכל מיני הכפייה (=בל תג'בר עלי ד'לך בוג'וה אלג'בר

1 גויטיין, חברה, ג, עמ' 185, אינו סבור שהנשים היהודיות שבארצות האסלאם הוכו יותר מאחיותיהן שבארצות הנצרות, אולם גרוסמן, אלימות, עמ' 201, חלק על גויטיין וסיכם: 'נראה כי מידת שכיחותה בקהילות שלחופי הים התיכון ובארצות האסלאם אף היתה גדולה יותר'.

2 ש"ד גויטיין, 'עמדת האשה לפי כתבי הגניזה', דברי הקונגרס העולמי הרביעי למדעי היהדות, ב, ירושלים תשכ"ט, עמ' 178.

כלהא), כלומר לאו דווקא באמצעות שוט אלא בכל דרך אפשרית שעשויה להניע את האישה למלא את חובותיה כלפי בעלה.

הראב"ד בהשגותיו על הרמב"ם (הלכות אישות, שם) כתב: "מעולם לא שמעתי ייסור שוטים לנשים אלא שממעט לה צרכיה ומזונותיה עד שתכנע". בשיטה מקובצת לכתובות סג ע"א מובא משמו:

והקשה הראב"ד ז"ל: [...] וכי יהא הבעל זנה ומפרנסה ויהא הוא טוחן ואופה ומבשל לעצמו ומה יעשה בהנחת בנו ועוד הא תניא נדרה שלא להניק את בנה כופה ומניקתו ואם אין פוחתין מכתובתה, במה הוא כופה אי בדברים בדברים לא יוסר עבד, ואם בשוטים ושמטא,³ איתתא לאו בת הכי היא, הא ודאי ליכא כפיה אלא בכתובתה.⁴

נשאלת השאלה מה מקור הסתמכותו של הרמב"ם?

ח' טיקוצינסקי קבע ללא היסוס:

להשקפה קיצונית זו איננו מוצאים עקבות אפילו אצל מוריו של הרמב"ם ספרד והיא מתאימה למצות הקוראן וזרה ליהדות. הקוראן מצוה על הנשים להיות 'נכנעות לבעליהן' והבעלים מצווים על הממרות רצונם: 'והרחקתם אותן מאלים בחדרי המשכב והכיתם אותן'.⁵

יש לשאול תחילה, האמנם התיר הרמב"ם לבעל להכות את אשתו? המתרגם הגדול של הרמב"ם בדורנו ומפרשו הרב קאפח כתב:⁶

מש"ר כופין ואפלו בשוט, כלומר ב"ד, מדנקט כופין לשון רבים דומיא דמושיבין אשה וכל ההמשך שמדובר בב"ד, וכמו שסיים כמו שיראה הדיין שאפשר. וחלילה שהרשו חז"ל לבעל להכות את אשתו כי זה לדעת רבנו מנהג פראי הגויים.

בעל מעשה רקח דייק מלשון רבנו, שההיתר להכות נמסר לבית הדין ולא לבעל, ואלו דבריו:

- 3 השימוש בשמטא כדרך ענישה לאישה שמסרבת לעשות את מלאכות הבית היא שיטתו של ר' יוסף הלוי בן מיגש, בשיטה מקובצת לכתובות סג ע"א.
- 4 באותה דיעה של הראב"ד גם שו"ת הרי"ד סימן נט, וגם בשו"ת חכמי פרובינציה ח"א סימן עט כתוב: 'ואם תאמ' בשוט אשה ודאי לאו אורח ארעא'.
- 5 ח' טיקוצינסקי, תקנת הגאונים (תרגם לעברית מ' חבצלת) ירושלים תש"כ, עמ' 132. גם גויטיין, חברה, ג, עמ' 185 סבור כי הרמב"ם הושפע מן האסלאם בפסיקתו כי מותר לבעל להכות את אשתו.
- 6 ספר משנה תורה לרמב"ם, מהדורת י' קאפח, ספר נשים, ירושלים תשמ"ז, עמ' תלו.

ולשון כופין אותה וכו' לא קאי לבעל כלל אלא לב"ד, דאל"כ הול"ל כופה אותה בלשון יחיד.⁷

אפשר לתמוך פירוש זה מהלכה אחרת שניסח הרמב"ם בהלכות אישות פט"ו ה"ח:

נשא אשה ושהת עמו עשר שנים ולא ילדה, הרי זה יוציא ויתן כתובה, או ישא אשה הראויה לולד. ואם לא רצה להוציא כופין אותו ומכין אותו בשוט עד שיוציא.

כאן ברור שהכוונה לבית הדין. על זה אפשר להוסיף את מה שכתב הרמב"ם בספר המצות, מצות לא תעשה, מצוה ש: "האזהרה מלהכות שום אדם מישראל". ואישה הרי היא מכלל אדם מישראל!

ובהלכות סנהדרין פט"ז כתב: "לפיכך כל המכה את חבריו אפילו הכה עבד הכאה שאין בה שוה פרוטה לוקה". וכך סיכם הרמב"ם את המקורות התלמודיים שקונסים את הבעל שחבל באשתו:

הבעל שחבל באשתו חייב לשלם לה מיד כל הנזק וכל הבושת והצער והכל שלה ואין לבעל בהן פירות. ואם רצתה ליתן הדמים לאחר נותנת וכזה הורו הגאונים. והבעל מרפא אותה כדרך שמרפא כל חליה. והמזיק אשתו בתשמיש המטה חייב בנזקה.⁸

הסתייגותו של הרמב"ם מעונשי גוף מתבטאת גם באותם מקומות שיש רשות להכות, כגון האב את בנו כדי לחנכו, והמורה את תלמידו, אפילו הם צריכים להימנע מהכאה אכזרית, אלא ברצועה קטנה.⁹

המסקנה שנובעת מן הדברים האלה, לגבי הפירוש הנכון לדברי הרמב"ם, היא שיש לתת עדיפות לפירוש שנותן את זכות הענישה הגופנית לבית הדין ולא לידי הבעל בעצמו, במילים אחרות, הרמב"ם לא התיר לבעל להכות את אשתו.¹⁰

גם בדברי הגאונים שקדמו לרמב"ם אין היתר מפורש לבעל להכות את אשתו. בהלכות קצובות לרב יהודאי גאון נאמר:

7 ספר מעשה רקח על הרמב"ם (לר' חי מסעוד, 1690–1768) כרך ג, דף מא ע"ב.

8 המקורות התלמודיים הם: תוספתא בבא קמא פ"ט הי"ד, ב"ק לב ע"א. סיכומו של הרמב"ם בהלכות חובל ומזיק, פ"ד הלכות טז–יז.

9 הלכות תלמוד תורה פ"ב ה"ב; ובפירוש הראב"ם לתורה, עמ' שנד כתב ר' אברהם שהלימוד ליתום צריך להיות בנחת וברחמנות; (לשם השוואה ראה רש"י לכתובות נ ע"א ד"ה יורד עמו לחייו: 'לרדותו ברצועה ובחוסר לחם'); וראה עוד אצל דב רפל, הרמב"ם כמחנך, ירושלים תשנ"ח, עמ' 58, 66.

10 גם א' גרוסמן נטה לקבל את הפירוש הזה. גרוסמן, חסידות, עמ' 384, הערה 38, אך נראה שנשאר מסופק בדבר, ראה: א' גרוסמן, והוא ימשול בך, עמ' 51.

והנשים חיבות לכבד את בעליהן ומניקות בניהן ומאכילות בעליהן אפילו מדיהן לפיהן ומכבסות ומבשלות כמה שאמרו חכמים אשה טוחנת ואופה וכשנכנס בעלה מן החוץ חייבות! האשה לעמוד על רגליה¹¹ ואין לה רשות לישוב עד שישב בעלה ואין לה רשות להרים קולה עליו ואפילו מכה אותה תשתוק כדרך שהנשים צנועות עושות.¹²

לא נאמר בקטע הזה שמותר לבעל להכות את אשתו אלא שאם היכה אותה עליה לשתוק כדרך הנשים הצנועות. אדרבא, עמדה מפורשת וברורה אצל הגאונים היא שאסור לבעל להכות את אשתו. בהלכות גדולות כתוב:

ואיתתא דאמרה לא בעינא ליה להאי גברא גרשוני מיניה, אי מחמת צערא דקא מצער לה הוא ואית לה סהדי דיניה הם הכין, ואי לית לה סהדי, לית לה עליה אלא עשרים וחמשה זוזי מוהרה [...] ואי לא צבי למיקרי פסוקא דגיטא¹³ אכפינן ליה ומשמתין ליה עד דקארי, במאי הוה מצי מעכב, בחסרון כיס, דיכיל למימר קא מחסרא לי ממונא הא לא קמחסרא ליה ממונא לבר מן עשרין וחמשה זוזי דלא ניהוי בנות ישראל כהפקר.¹⁴

בתשובה לרב פלטי גאון נאמר:

והיכא דארגילו קטטה, אם היא מרגלת כמורדת דמיא ואין לה כלום, ואם היא מרגיל יש לה כל כתובתה. ואם מרגילין בני הבית כגון חמותו (צ"ל, כנראה, חמותה) ובת חמותה יש עליו מן הדין להוציאה למקום אחר דאין אדם דר עם נחש בכפיפה. ואם אין מוציאה מגרשה ונותן לה כתובתה. וכן הלכה וכן מנהג.¹⁵

11 בהסכם להתנהגות טובה של האישה כלפי בעלה מסוף המאה העשירית או תחילת המאה האחת עשרה מאוסף ארצהרצוג ריינר 16.34 כתוב: 'שתהא עומדת לפניו בביאתו וביציאתו ... וכל שתראה אותו בצער לב אל תשיבהו על דברו [...] ואל תבזה אותו בדבר רע [...] אל תצא מביתו אלא לפי רשותו'. (פורסמה על ידי אסף, פיתום ודמסיס, עמ' 74–76).

12 מצוטט מתוך ארצה"ג, כתובות, סימן תכח, עמ' 169–170. גרוסמן, אלימות, עמ' 188, מטיל ספק אם הדברים אכן יצאו מפי ר' יהודאי גאון, גרוסמן משער: 'יש לשייך מקור אנונימי זה לספרות הבלתי נורמטיבית שפרחה בארצות האסלאם במאות 7–9 וכאמור נשתמרה בו השפעה מובהקת של המציאות בחברה המוסלמית'. גויטיין, חברה, ג, עמ' 185, ואסף, פיתום ודמסיס, עמ' 75, הערה 5, לא חלקו על ייחוס הדברים לר' יהודאי גאון.

13 על פסוקא דגיטא ראה אצל דוד, הגירושין, עמ' 8–22.

14 הלכות גדולות, הלכות כתובות (מהדורת מכון אור המזרח, ירושלים תשנ"ב, עמ' שעג–שעז), מובא בארצה"ג, כתובות, סימן תעה, עמ' 190–191.

15 ארצה"ג, שם, סימן תעד.

גם ר' חנניה גאון נשאל על איש שרבי עם אשתו 'ואחז בשערה ונשמט משערה בידו' האם קונסים את הבעל והוא השיב:

הכין חזינן לענין קנס יש לה ושיעורו כמו שאמרו חכמים צרם באזנו תלש בשערו נותן לו ת' וזו וא"ת זו לענין אחרים אבל זו אשתו היא ואין לו רשות עליה לא לביישה ולא לחבול בה שאפי' בעבדים שנאמר בהם לעולם בהם תעבדו אמרו חכמים לעבודה נתנו ולא לבושת נתנו אשתו שכך כותב לה ואנא אוקיר ואפלה ואוזין יתיכי לא כ"ש שאינו רשאי לא לביישה ולא לחבול בה אבל היום אין אנו דנין דיני קנסות [...] אבל יש מן הדין לפייס את אשתו ולרצותה ואם ידו משגת יוסיף לה כלום על כתובתה ויאיים על עצמו שלא יהא רגיל לעשות כן וכיון שהוא עושה כך יצא ידה חובתו וראוי עליה שתשמע לו ותמחול ותתירצה לו.¹⁶

הגאון היחיד, שהתיר לבעל להכות את אשתו, הוא רב צמח גאון (ראש ישיבת פומבדיתא, 872–890) וכך אנו קוראים בספר המקצועות:

בספר המקצועות כתוב הכי אמר רב צמח גאון עבד שמועד לחבול לאחרים הרי רבו מכה אותו מדרות שלא ירגיל לעשות כך וכך. וכן האשה שחבלה באיש או באשה, בעלה מכה אותה מכת מדרות שלא תהא רגילה לעשות כך.¹⁷

ומן החכמים מתקופת הראשונים, המאירי בפירושו לנידה (מהדורת א' סופר, עמ' 279) מביא דברי ברייתא, שלא ידועה לנו מהתוספתא, שאוסרת להכות אישה נידה במקל. מכלל לאו אתה יכול לשמוע הן, שלא בימי נידתה אין איסור בהכאתה.¹⁸

הר"ן בפירושו לרי"ף על כתובות סג ע"ב כתב: 'באומרת אני עושה היה כופה אותה בשוטים [...] או היו משמתין אותה וכך אומר הגאון ז"ל'.

בתשובות הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, ירושלים תשי"ט, סימן קב, נשאל החכם אם אפשר להשביע בעל שמכה את אשתו שלא יכה אותה, והוא השיב: 'אין לבעל להכות

16 אוצה"ג, שם, סימן רע, עמ' 104.

17 אוצה"ג, בבא קמא, סימן קצט, עמ' 62. א' גרוסמן סבור שאף ר' שרירא גאון התיר לבעל להכות את אשתו, והוא מפנה לאוצה"ג, כתובות, סימן תכט, עמ' 170 שם כתוב: 'אית לבעל למיכפיה למעבד מלאכות דמיחייבא בהי' (א' גרוסמן, והוא ימשל בכך, עמ' 42, הערה 9). נראה אף שב"מ לוי' הבין כך כי הוא הפנה לדברי הרמב"ם שכתב 'כופין אותה ועושה אפילו בשוט' (אוצה"ג, שם, הערה ג). אולם לדעתי לשון כופין אין משמעו להכות בהכרח.

18 בהערות לנידה, שם, הערה ב כתב א' סופר ששאל את ליברמן והלה אמר לו: 'שאין מאמר זה בכל התוספתא שלנו'.

ולענות אשתו דלחיים ניתנה ולא לצער [...] אבל אם מקללתו חנם הדין עמו דהא מקללת בעלה בפניו מן היוצאות שלא בכתובה [...]'.¹⁹

(אמנם, מי שרוצה להכות יש לו על מה לסמוך, אולם מסופק אני אם אלה שהיכו את נשותיהם נדרשו להלכה מפורשת שמתירה להם להכות). על כן מוטב יהיה להפנות את המבט מהמקורות עצמם, שלא רק שאינם מתירים לבעל להכות את אשתו אלא קונסים אותו,²⁰ לעבר המצב החברתי בחברות פטריארכאליות. גויטיין כתב שהאלימות רווחה בקרב המעמדות הבינוניים והנמוכים של החברה, העוני ותנאי החיים הקשים היוו מצע פורה לשימוש באלימות, זאת בנוסף לגיל הנמוך של נישואי הנשים ושיטות החינוך של אותם ימים שהתבססו על ענישה פיזית.²¹ נשים הוכו בידי בעליהן כמו שהוכו בעבר בידי אבותיהן, וכאשר הן התלוננו זה היה בדרך כלל בנוסף לצרה אחרת שהיא הייתה עיקר תלונתן, כגון הריב על הנדונה, או רצונו של הבעל לשאת אישה שניה או להחזיק שפחה ששנואה על אשתו, או שמשפחתו של הבעל הציקה כלכלה הצעירה.

הבעל ראה בגילויי העצמאות של האישה חוצפה ולכן היכה אותה כדי לחנכה. הרשויות הדתיות, שהתלונה הובאה לפניהם, טיפלו בה ללא דיחוי. וזאת כדי למנוע מצב של נשים לא מרוצות, כי נשים אלו יכלו להיעזר בערכאות של גויים כדי להשיג גט מבעליהן, אפשרות זו חיזקה את מעמדה של האישה והפעילה לחץ על הרשויות הדתיות למחר ולהגיש עזרה לאישה המוכה, כדי שלא תהיה לה עילה לפנות לערכאות של גויים או לגויים אלימים.

האישה היהודיה יכלה ליזום גירושין גם ע"י ויתור על תשלום המאוחר מכתובתה או ע"י מרידה, אפשרויות אלה נתנו מפתח בידי האישה לחלץ את עצמה ממצב של נישואין לא מאושרים. הנישואין לא היו לגביה כבית כלא²² שאי אפשר להיחלץ ממנו אלא במות הבעל, או ברצונו השרירותי לגרש אותה.

נסיון לצמצם את ממדי התופעה של הנשים המוכות בידי בעליהן במצרים נעשה בעת השידוכין, היו משפחות שכבר אז התנו על האיש תנאים שנועדו להבטיח שהאישה

19 היתר להכות למטרת חינוך יש גם בדברי ר' אליעזר בר' שמואל ממץ, ספר יראים השלם: איסורים שרע לשמים ולבריות, סימן ריז, ירושלים תשל"ג, עמ' 190.

20 תוספתא ב"ק פ"ט הי"ד; ב"ק לב ע"א.

21 גויטיין, שם, עמ' 123–124. גויטיין, סדרי חינוך, עמ' סה. גויטיין, חברה, ג, עמ' 185. מ"ע פרידמן בביקורתו על חברה ים תיכונית כרך ג' הסתייג מקביעתו של גויטיין שהאלימות רווחה בעיקר בשכבות הנמוכות של החברה. לדעת פרידמן היתה כנראה אלימות גם בשכבות האחרות של החברה. Journal of the American Oriental Society, 100.2 (1980), pp.128-131.

22 הרמב"ם כתב בהלכות אישות יד: ח את הדברים הבאים: 'אם אמרה מאסתי וואני יכולה להיבעל לו מדעתי כופין אותו לשעתו לגרשה לפי שאינה כשבויה שתבעל לשווא לה'.

לא תוכה, כגון: 'ולא יצ'אררהא ולא ימד ידה אליהא בצ'רב' (=ולא יזיק לה ולא ירים ידו עליה להכותה).²³

'ואלשרט עלי אלמשדכת אן יכון סכנהא מע ואלדה אלמשדך <ומע אכזה> פי מסכן ואחד בחית לא יטהר להא מנהם צרר' (=והתנאי על המשדכת שיהיו מגוריה עם אם המשדך ועם אחיו במדור אחד באופן שלא ייגרם לה נזק מהם).²⁴

'וסכנהא בחית תכתאר ופי אי מכאן תריד ואגרה אמלאכהא תכון בידהא דונה (=מגוריה באופן שתבחר ובמקום שתצצה, ושכירות נכסיה תהיה ברשותה בלעדיו).²⁵

אם לאחר הנישואין הבעל אינו עומד בתנאים שקיבל על עצמו הוא יצטרך לגרש, גם אם הדרישה לגירושין באה מצד אשתו והוא אינו מעונין בגירושין.

בתקופת הגניזה לא סבלו יחס ברוטאלי של הבעל כלפי אשתו ובלשונו של גויטיין:

The refined sensitivity of an urban society did not suffer any longer the absolute domination of a brutal husband. "Living together without mutual consent is like prostitution", we read in a Geniza letter. Many, if not most of the divorce procedures were initiated by the wife. The families which had arranged a marriage, usually also made the ²⁶settlements for its dissolution .

להלן תעודות אחדות שמבהירות את המצב לאשורו:

א. התעודה הבאה מבליטה את קשייו של זוג צעיר בראשית דרכו. שלמה המלמד נשא את בת דודו סת אלגזאל בת אבו אלפרג' שהיתה כבת חמש עשרה שנים. הוא העביר אותה מבית אביה שבאלכסנדריה לביתו שבפוסטאט. עד מהרה נתגלעו ביניהם ויכוחים שרקעם קשייה עקב המעבר מסביבה תומכת ומפנקת לסביבה זרה, והשינוי במעמדה האישי. הכלה הצעירה חלתה, נתקיים בה מה שנאמר: 'שינוי הווסת תחילת החול', ולא יכלה לעמוד בציפיותיו של בעלה, התוצאה הבלתי נמנעת היתה שהוא נעזר במקל כדי לחנך אותה. התעודה פורסמה בידי א"ל מוצקין, 'זוג צעיר בקהיר של המאה השלוש עשרה', מחקרים בתולדות עם ישראל וארץ ישראל, חיפה תש"ל, עמ' 117–127. וראה עוד את דבריו של גויטיין, תעודה א, עמ' 15, שמתאימים למקרה הזה.

23 TS 8 J 5, f.2d פורסם בידי וויס, חלפון, עמ' 201.

24 TS 8 J 5.22 פורסם בידי אשור, שידוכין, עמ' 95–99.

25 Bodl. MS. Heb. d. 66, fol. 48 פורסם בידי אשור, שידוכין, עמ' 66–71.

26 S. D. Goiten, 'The interplay of jewish and islamic laws', Jewish Law in Legal History and the Modern World, E. J. Brill, Leiden 1980, pp.74

TS 13J8.23

- 2 וצ'רבה להא פי כל ג'מעא ולאכנ פיך ענה בך ודלילה
- 3 אנך תקול לם תפעל תסרח להא ראס יא עאקל לו כאנת
- 4 פי כיר כאנת תכון בלא תסריח ראס ודלך אנהא
- 5 לו כאנת פי כיר כאן יכון ג'סמהא מעטר וראסהא
- 6 ממשוטה ועינהא מכחולה ואמא מן קול אלמולא
- 7 אנהא וקחה הי מנך ואליוך ואבנת כאלתך ויהודי
- 8 ידכר לבר ישראל וקאחה מא יערף אלמולא אן
- 9 לפצ'ת וקח עז פנים ממזר בן נידה וחאשא אללה פצ'ל
- 10 אלמולא מן הדא אלפעל ואמא מן קול אלמולא אנהא
- 11 לם תעמל שג'ל פאמך מא תערף שג'להא כאן שי
- 12 מכבי ענהא וכיף יתם מן כדמת אלדאר שג'ל
- 13 אדא ג'עלתוהא ברסם אלכדמה לאג'ל אנך ערפת
- 14 אנהא וחידה ג'ריבה יתימה צג'רה מא להא
- 15 סנד תסתנד אליה אלי אלי ! אללה הו עונהא ויג'בר יתמהא [...]

תרגום:

- 2 ומכות לה בכל יום שיש. אבל פיך ענה בך ! וההוכחה
- 3 שאתה אומר: 'היא אינה סורקת את שערה. חכם שכמוך ! לו היתה
- 4 בריאה, האם היתה בלי שער סרוק ? וזאת
- 5 לו היתה בריאה, היה גופה מבוסס, ושערה
- 6 מסורק, ועיניה צבועות. אשר לדברי אדוני,
- 7 שהיא חצופה – היא ממך ושלך ובת דודתך, ויהודי
- 8 יכנה בר ישראל (במילה) חוצפה ? כלום אין אדוני יודע

9 שהמילה 'וקח' (מובנה) 'עז פנים, ממזר בן נידה'. ישמור האל את כבוד

10 אדוני מהמעשה הזה! ואשר לדברי אדוני שהיא

11 אינה עושה עבודה, כלום אין אמך יודעת את עבודתה, האם זה

12 נסתר ממנה, ואיך תושלם עבודת הבית

13 כאשר עשיתם ממנה משרתת? והלוא ידעת

14 שהיא בודדה, זרה, יתומה וקטנה. אין לה

15 משענת שתשען עליה אלא ה', הוא עוזר לה, וינחם אותה ביתמותה [...]

ב. במכתב הבא קובל אב שבתו סובלת מכות וקללות מבעלה וממשפחתו. הקשר של אדם למשפחתו, באותם ימים, היה חזק יותר מזה שבינו לבין אשתו. ובלשונו של גויטיין: 'קשרי הדם היו חזקים יותר מקשר הנישואין. אדם ראה את עצמו קודם כל כבן למשפחה הגדולה שבתוכה הוא נולד, ורק במקום שני כאיש המשפחה הקטנה שהוא עצמו יסד. מכאן שלאם ולאחות היתה חשיבות הרבה יותר גדולה מן המקובל בחברה היום'.²⁷ הבעל, שבמכתב שלנו, רצה לשאת אישה שניה על אשתו, וזו התנגדה כמובן להכניס צרה לביתה. לפיכך הוא ומשפחתו היכו אותה, כדי להמאס עליה את החיים ותבקש להתגרש ללא זכויותיה, כלומר שתיפדה את עצמה. ENA NS 16.30 פורסם בידי פרידמן, ריבוי, עמ' 261–263; נזכר אצל גויטיין, חברה, ג, עמ' 175, 466, הערה 137; קרמר, אגרות נשים, עמ' 173.

1 [...] מערוף [...] אזוג בנתי

2 לסלימאן בן האני יקבל <בין> ידיך אלארץ וינהי באן

3 סלימאן קד תגרם עלי אלצגירה כתיר ושגאהא

4 אלי אן בלג מנהם אן תקום אכתה ותצ'רבהא

5 באלקדם ואביה כל מא דכל ילענהא וליס

6 להא ענדהם לא מקדאר ולא בית ואלאן

7 פהודאה ביטלב יזוג וכל הדה מצ'אגרה

27 גויטיין, תעודה א, עמ' 14. וראה עוד TS 16.35 התחייבות של בעל למנוע מאחיותיו ואמו להיכנס אל אשתו. פורסם אצל וויס, חלפון, עמ' 115–117.

- 8 להא וכל יום יכרגהא מן אלבית ואראד
- 9 מן אלאול באן יכרג עליהא שם רע
- 10 אלטף אללה וגבו אלקאבלה אם בקא
- 11 ובאשרתהא ואעלמתהם בטהארתהא
- 12 ואלאן יאסיידנא אשתהי מן דינך אן
- 13 תסייר כלפה פאן אראד אן יצאלחהא
- 14 ילתזם להא בכל מא ילזמה מן אלאדאב
- 15 אלתי תלזם מע אלזוגה ואן כאן כארה
- 16 פיהא פיזן להא אלחק אלדני ע[ליה ואן
- 17 ליס הוא מעדם וקד תעצ'בו אבוה
- 18 ואמה ואכתה עליהא ובידיהן יצ'אגרוהא
- 19 חתי יכרוגוהא בלא חק ועשית
- 20 כחכמתיך ולא תגפל ענהא ברב
- 21 אן לא ותכלי כמא אלמערופ
- 22 מן דינך ושלום רבינו יגדל ואל ידל

תרגום:

- 1 [...] ידוע [...] אני משיא בתי
- 2 לסלימאן בן האני, מנשק את האדמה לפניו ומודיעו כי
- 3 סלימאן כבר האשים את הקטנה האשמות שווא הרבה, וציער אותה,
- 4 עד ששמעתי עליהם, שאחותו עומדת ומכה אותה
- 5 בנעל, וכל פעם שנכנס אביו הוא מקלל אותה. ואין
- 6 לה אצלם לא ערך ולא בית. ועכשיו
- 7 ההוא רוצה לשאת אישה. וכל זה מצער

- 8 אותה. ובכל יום הוא מוציא אותה מן הבית. ורצה
- 9 מתחילה להוציא עליה שם רע,
- 10 ה' ירחם ! והביאו את המילדת, אם בקא
- 11 ובדקה אותה, והודיעה להם את טהרתה.
- 12 ועתה, הוי אדוננו, אני פונה אל מידת חסידותך
- 13 שתשלח אחריו. ואם ירצה להתפייס אתה,
- 14 יתחייב כלפיה למלא את כל חובותיו, דהיינו להתנהג עמה כפי
- 15 שמחייבת ההתנהגות עם אישה. ואם הוא שונא
- 16 אותה, ישלם לה את החוב ש[ע]ליו, אם
- 17 איננו אביון. וכבר התנכלו אביו
- 18 ואמו ואחותו אליה. ובידיהן מצערים אותה
- 19 כדי שיוציאו אותה בלי החוב. ועשית
- 20 כחכמתך, ואל תסיח דעתך ממנה, באלקים,
- 21 שלא תפסיק, כפי שידוע
- 22 ממידת חסידותך. ושלום רבינו יגדל ואל ידל

ג. בהסכם הפיוס הבא שנכתב בידי הסופר חלפון הלוי בן מנשה בשנת 1135, מתנים על האישה שלא תצא מן הבית אלא ברשותו ושתטיב את יחסה לבעלה, הוא מצידו התחייב לא להכותה ולא לקלל אותה ושלא יאפשר לאמו או לאחותו להיכנס אל אשתו. לא מן הנמנע ששתי הנשים הללו היו הסיבה לסיכסוכים בין בני הזוג. התעודה פורסמה בידי וויס, חלפון, עמ' 262–263.

TS 13 J 2, f.22

- 6 [...] ואשרט הו עליהא איצ'א אנהא לא תדכל ולא
- 7 תכרג אלא ען אמרה ואנהא תחסן עשרתהא מעה
- 15 [...] ואשרט איצ'א עלי נפסה מ' צדקה דנן פי
- 16 גמלת אלקנין מנה אנה ליס לואלדתה ולא לאכתה ולא לאחד מן אהלה

- 17 אלדכול לזוגתה דא ואנה לא ימכן מן אענאתהא ולא אן יצ'מהא
 18 ואחד מנהם ואנה לא ימד ידה אליהא בצ'רב ולא יהרב ולא יגיב
 19 גיבה הרב [...]

תרגום:

- 6 [...] והתנה הוא עליה גם כן שלא תיכנס ולא
 7 תצא אלא ברשותו, ושהיא תטיב את התנהגותה עמו
 15 [...] וקיבל גם כן על עצמו מ' צדקה זה
 16 בקנין מלא ממנו שאין לאמו ולא לאחותו ולא לאחד ממשפחתו
 17 להיכנס לאשתו זאת ולא להציק לה ולא יעשוק אותה
 18 אחד מהם, ושהוא לא ירים ידו עליה להכותה ולא יברח ולא יעדר
 19 העדרות מנוסה [...]

ד. עתירה של אישה לרב מצליח גאון, ראש הקהילה במצרים בשנים 1127–1139, שבה היא קובלת על בעלה כי הוא מתעלל בה ואומר לה 'תפדי את עצמך', כלומר שתוותר על הכתובה שמגיעה לה, כדי שיקל עליו לגרשה. תרגום התעודה לאנגלית נעשה בידי גויטיין, חברה, ג, עמ' 186.

TS 8 J22.27

- 4 הדה כמס טעשר סנה לם תערף מנה לא שי
 5 או בתה חתי ולא פצ'ה אלחמאם ולי אל יום אלדי
 6 לי מעה מא אכסאני מערקה ואלממלוכה
 7 תשתכי מנה אלמצ'אגרה ואלצ'רב ויקולי
 8 אפתדי וממא ב<י>עמל בי טרח אללה לה אלמוכה?
 9 וידפע לי מא פי כותבתי עלי באקאסי מנה הדא
 10 אלכלק והדא אלמצ'אגרה כמסה עשר סנה

11 וקד טרחת רוחי עלי אללה ועליך פאנא שבויה

12 פכני

תרגום:

4 זה חמש עשרה שנה לא קיבלתי ממנו דבר

5 בכלל, אפילו לא כסף לבית המרחץ. ועד היום שאני

6 אתו לא הלביש אותי כובע. והשפחה

7 מתלוננת שהוא מטריד ומכה אותה ואומר לי:

8 'פדי את עצמך'. יעניש ה' אותו על מה שהוא עושה לי.

9 וישלם לי את מה שבכתובתי על מה שסבלתי ממנו זה

10 האופי וההטרדה הזאת חמש עשרה שנה.

11 וכבר הפלתי את עצמי על ה' ועליך. אני שבויה,

12 שחרר אותי.

ה. בשאלה שנשלחה לרמב"ם מסופר על אישה שעזבה את ביתה מחמת מכות שהיכה בה בעלה. הוא רצה לגרשה ללא תשלום כתובתה, זו הייתה כנראה דרך שכיחה להשיג גירושין קלים, גירושין אלו נקראים 'גירוש פדיון'. האישה ויתרה על כתובתה ואז הוסר המכשול היחיד בפני גבר שרצה לגרש.²⁸ מובא בשו"ת הרמב"ם, ב, סימן שפה, עמ' 664:

ראובן נשא את רחל ועמדה עמו ה' שנים והוא רודף בה הזיקה והכאה וזילזלה וא"ל: תפדי את עצמך במאוחר שלך ואפטרך בגט ותניחי מהזיקה ונפדת אח"כ מעוצם ההכאה במאוחר שלה בכללי מדוחק ההכאות עוד היה מפחידה ומכה אותה בידו על פני' וחוזר ואומר לה לא אשוב עוד להזיקך ומנעה עצמה מלחזור לו עוד. אם תתחייב לצאת בלתי מאוחר או יתחייב לפרוע לה המאוחר אחר שהביאה ראייה על הכאתה והקנטתה ומכירת חפציה. יורנו רבינו.

תשובה: אם מסרה מודעות על זאת הפשרה והיא פשרה אמיתית שידעו עדיה באונס שלסבתו מחלה לו אז לא תתחייב בשום דבר ממה שהעידה על עצמה

28 על תפקידה של הכתובה בבלימת הגירושין ראה אצל דוד, הגירושין, עמ' 125 ואילך.

מאחר שמסרה מודעה עליו ואם לא מסרה מודעה כל מה שעשתה אותו היא מחויבת בו. וכתב משה.²⁹

מעניין לציין שהרמב"ם התייחס בצורה עניינית למדיי למקרה ולא מצא לנכון להשמיע גינוי לבעל המכה. הרמב"ם נמנע לגנות גבר מכה גם בשאלה נוספת שהובאה לפניו, זה לשונה בתרגומו של י' בלאו: "[...] ועוד אירע לה חולי ממרה שחורה ובא עליה טרוף הדעת ופגם בשכלה, ואומרים, שסבת הדבר היא אחת השפחות שהציק לה בעלה בגללה והכה אותה".³⁰

ו. נסים בר שר שלום הלוי שהגיע לפוסטאט מדמשק נאלץ לגרש את אשתו בשנת 1252 בגלל התנהגותו הרעה כלפיה. לאחר שנכתבו שש שורות מן הגט (מחצית הגט בדיוק!), נמלך האיש והתחייב לתקן את התנהגותו כלפי אשתו. המקרה פורסם אצל אשתור, תולדות, ג, עמ' 6–7.

תיאור המקרה אצל גויטיין, חברה, ג, עמ' 188.

TS 8J6. 16

1. אן נסים בר [שר שלום הלוי ...] בחצרתנא ובי' אלהי ישראל
2. בביטוי שפתיו [א]נה לא יעוד בכלאם אלמתגרצ'ין פי זוגתה
3. ולא ישתמהא ולא יצרבהא ואנ[ה] יסלך מעהא מסלך בני ישראל
4. הכשרים מע נסאיהם ואנה קד קבל עלי נפסה שהאדה אלשיך
5. מחרז סט כגך מרנ' ורבנ' טהור הלוי החזן נ"ע וגעל כלאמה
6. עליה פי דלך כשני עדים כשרים מתי שהד עליה באנה
7. תעדא עלי הדא אלימין כאנת זוגתה סתית בת טוביה נ"ע
8. מסתחקה עליה גמיע מא פי כתובתה והו אלמאוחר ואלנידוניא
9. אלדי גמלתהא סבעין דינאר מצריה דון ימין ולו אנהא ה[י]
10. אלמרידה אלנפצאל ואלטלאק לא הו ומה דהוה קדמנא כתבנא
11. וחתמנא לזכו ולראיה והכל שריר ובריר וקיים

29. נוסח השאלה והתשובה מתוך כ"י מובא בשו"ת הרמב"ם שם בהערה 1 בשינויים, שהחשוב שבהם הוא שבכתב היד לא מופיעה בקשתו של הבעל שהאישה תפדה את עצמה.

30. שו"ת הרמב"ם, ב, סימן רלד, עמ' 426–428. התשובה פורסמה בתרגומו של הרב קאפח, במהדורתו למשנה תורה, בהלכות אישות פי"ד ה"כ, אות ל.

12 וכאן דלך פי יום אלתלתה תאלת עשר תשרי שנת אלפא וחמש

13 מאה ושתין וארבע שנין לשטרות שריר וקיים

14 אפרים בר שמואל המלמד ס"ט

תרגום:

1 נסים בר [שר שלום הלוי ...] בנוכחותנו ול(פני) אלהי ישראל

2 בביטוי שפתיו שהוא לא ישוב לדבר דיבור מרגיז באשתו

3 ולא יקלל אותה ולא יכה אותה ושהוא יתנהג אתה כמנהג בני ישראל

4 הכשרים עם נשותיהם ושהוא קיבל על עצמו את העדות של הזקן

5 מחרז ס"ט בר כגק מרנ' ורבנ' טהור הלוי החזן נ"ע ועשה דיבורו

6 בקשר אליו בזה כשני עדים כשרים כלומר אימתי שיעיד עליו שהוא

7 הפר שבועה זו תהיה אשתו סתית בת טוביה נ"ע

8 זכאית כלפיו בכל מה שבכתובתה, והוא המאוחר והנדונה

9 אשר מסתכמים בשבעים דינר מצריים ללא שבועה ואף שהיא

10 רוצה בפירוד ובגירושין ולא הוא ומה דהוה קדמנא כתבנא

11 וחתמנא לזכו ולראיה והכל שריר ובריר וקיים

12 והיה זה ביום השלישי שלשה עשר תשרי שנת אלפא וחמש

13 מאה וששים וארבע שנין לשטרות שריר וקיים

14 אפרים בר שמואל המלמד ס"ט

ז. ברשימות בית דין משנת 1141–1142 רשמו את התחייבותו של הבעל לא לקלל ולא להכות את אשתו ולא לתבוע ממנה את פירות נכסיה, אם יעבור על התנאי יהיה צריך לשלם שלושה דינארים לעניים (שורה 16 בכתב היד, גוטהיל לא קרא נכון את המילה 'עניים'), מכאן אנו שומעים על הסיבות שגרמו לאישה לפנות לבית הדין. פורסם אצל גוטהיל-וורל, עמ' 218; נזכר אצל גויטיין, חברה, ג, עמ' 187.

12 ואלשרט עלי אבו אלמפצ'ל אנה לא

13 יצ'רבהא ולא ישתמהא ולא יטלב

14 מנהא פירות אלמלך [...]

תרגום:

12 והתנאי על אבו אלמפצ'ל שהוא לא

13 יכה אותה ולא יקלל אותה ולא יתבע

14 ממנה פירות רכוש [...]

ח. תלונה של אישה, שמתענה תחת בעלה, לבית דינו של ר' אלחנן בן שמריה. הטיפול בעיניינה של המתלוננת מלמד שאלימות בלבד של הבעל כלפי אשתו מספיקה כדי שבית הדין יפעל נגדו. התעודה פורסמה ע"י גויטיין, 'פעולתו הציבורית של רבנו אלחנן בן שמריה' "ראש הסדר שלכל ישראל", ספר היוכל לכבוד יהושע פינקל, ניו יורק 1974, עמ' 122–123.

TS 13 J22.21

4 חצ'ר מן ערף אן מרה אבו אלחסן

5 אלצירפי מעה תחת צ'רר ואדיה

6 וחכי אנהא תותר אלתוכיל עליה

7 פתמצ'י אליהא ותגמע בינהם

8 פאן אנצלח חאלהם ואלא תשהד

9 עליהא באנהא קד וכלת גאלב

10 בן פרג ותקני מנהא בדלך

11 ותערפני מא תפעלה פי רקעה

12 מנך ופיהא שהאדאת אל

13 שאהד אלאכר ליגרי אלחאל עלי

14 מא יגב ותערף אבא אלחסן

15 זוגהא אלצורה ליכון עלי אהבה

16 פי אלנזול למחאכמתהא

17 ושלומך ירבה

18 ועליה מעשה פלא ינקל רחלה אלי אן

19 יופצל אמרה ברית תם

תרגום:

4 בא לפנינו מי שהודיע שאשת אבו אלחסן

5 החלפן סובלת ממנו נזק ופגיעות

6 ונאמר לנו, שהיא חפצה למנות אפוטרופוס נגדו

7 בבקשה לך אליה, דבר עם שניהן ביחד. אם המצב יתוקן מוטב, ולא, רשום
עדות

9 שהיא מינתה את גאלב

10 בן פרג כאפוטרופוס, ועשה קנין ממנה בדבר זה.

11 הודיעני מה שתעשה בפתק מצדך

12 ובו גם העדויות של

13 העד האחר, כדי שהענין יסודר

14 כמשפטו. והודע לאבו אלחסן

15 בעלה מצב הדברים, כדי שיכין עצמו

16 לרדת לבית הדין עמה.

18 ונגדו יש מעשה בית דין. שלא יעביר רכושו למקום אחר עד

19 שיהיה פסק דין ברית תם.

ט. מחלוקת משפחתית נכתבה בפרוטוקול של בית הדין שנכתב ע"י הסופר חלפון הלוי
בן מנשה בשנת 1132 בפוסטאט. ואלה העובדות: בשנת 1128 נישאה עמאים בת
ברכות הזקן לשלמה הכהן בן עובדיה. הכלה הביאה נדוניה בשווי 46 דינאר. הריב בין
בני הזוג פרץ כאשר נוכחה עמאים שהיא אינה רשאית לעשות בנדונייתה כרצונה. הבעל

החזיר את הנדוניה לאשתו חוץ מכמה חפצים והרשה לה לעשות בה כרצונה, בנוסף לזה הוא התחייב לא להפחית את סכום המאוחר שמגיע לה (שהוא 25 דינאר), לא להכותה ולשפר את יחסו אליה. התעודה תוארה ע"י גויטיין, חברה, ג, עמ' 187.

Bodl. Ms. Heb. a3, fol. 40

19 [...] ואנה לא ימד ידה אליה בצ'רב ויחסן עשרתה

20 מעזהא [...]

תרגום:

19 [...] ושהוא לא ירים את ידו עליה להכותה וישפר את התנהגותו

20 עימה [...]

י. הסכם פשרה בין בני זוג עקב סכסוך בקשר למקום המגורים. הבעל קבע את מגוריו בין הגויים ואשתו בקשה שיעתיק את ביתו לשכונה של יהודים.

TS AS 151.24

4 ואנה ינתקל בהא בין גיראן יהוד

10 [...] עליה אמראתן מן גיראן אלדאר אנה צ'אוראה או שתם

11 [...] או מד ידה אליה בצ'רב או אסי סירתה [...]

תרגום:

4 ושהוא יעביר אותה בין שכנים יהודים

10 [...] עליו שתי נשים שכנות שהוא לא יציק לה או יקלל

11 [...] או יכה אותה או הירע התנהגותו עמה [...]

יא. הסכם להתנהגות טובה של הבעל, ולא, יהיה עליו לגרשה כדת משה וישראל.

TS AS 146.4

9 בטוב ולא אכעיסנה ולא אקלל אותה ולא אדבר עמה דברי מריבה

10 [...] ולא אברח ואניח[ה] באלמנות חיות אלא אתן לה

11 המאוחר שלה ואפרד ממנה כדת משה וישראל

יב. הסכם אירוסין בכתב ידו שלחלפון הלוי בן מנשה, והוא כהרגלו מתנה על הגבר שלא יכה את אשתו נראה שמרגלה בפיו המשפט: 'לא ימד ידה אליהא בצ'רב', ולא תמיד זה מכוון לבעל אלים. הארוס מתחייב לא לנסוע בלי להשאיר גט זמן ולא להפריד בין הארוסה לבין אביה. פורסם אצל וויס, חלפון, עמ' 351–352.

TS NS J 378

7 [...] ואנה לא יתזוג עלי[הא]

8 [...] ולא] ימד ידה אליהא בצ'רב ולא יסאפר מן מצר אלי גיראה מן סאיר אלאמא[כן ...]

9 [...] גט זמן

10 [...] ואנה יסכן בהא מע ואלדיהא [...]

תרגום:

7 [...] והוא לא ישא עליה

8 [...] ולא] ירים ידו עליה להכותה ולא יסע מפוסטאט למקומות אחר[ים ...]

9 [...] בלי לכתוב לה] גט זמן

10 [...] והוא ישכין אותה עם אביה [...]

יג. אברהם בר חננאל התחייב לאשתו סת אלדאר בת שלמה שלא ייסע מפוסטאט ולא ישא אשה שניה ולא יכה אותה, אם יעבור על התחייבותו יצטרך לשלם ארבעים דינאר לשתי בתי הכנסת בפוסטאט. ההסכם נכתב בערב שבת י"א בניסן בסוף המאה הי"א או בראשית המאה הי"ב. הסכום ארבעים דינאר, שהוא סכום שיש בו כדי לפרנס משפחה ענייה במשך עשרה חדשים, מהווה קנס מרתיע מבחינתו של הבעל ומלמד גם כן שמדובר במשפחה מבוססת. ההסכם פורסם בידי פרידמן, ריבוי, עמ' 58–62.

TS 12.129

5 [...] מתי סאפרת בג[יר מן רצאהא או תזוגת]

6 עליהא מא דאם הי בזיגה לי או צ'רביתהא או צ'אררתהא כאן עלי ופי [דמתי ...]

7 ארבעין דינארא נדר והקדש ללכניסתין אלדי בפסטאט מצר [...]

תרגום:

5 [...] שאם אסע של[א] מרצונה או אשא אישה שנייה]

6 עליה, כל זמן שהיא נשואה לי, או אם אכה אותה או אצער אותה, יהיה עליי (לשלם) מ[רשותי] ...]

7 ארבעים דינר נדר והקדש לשני בתי הכנסת שבפוסטאט מצרים [...]

סיכום

שמענו מן התעודות שהובאו לעיל את זעקת בנות ישראל שהוכו על אדמתה של מצרים. החידוש בתיאור הזה הוא שהנשים מדברות בעד עצמן ומבטאות בלשונן את כאבן. הנשים לא היו חסרות אונים, היתה להן אוזן קשבת אצל מנהיגי הקהילה, ובנוסף לזה, יכלו הנשים לפנות לערכאות של גויים כדי לקבל סעד נגד בעלים אלימים או סרבני גט.

על רקע הסביבה התרבותית שדגלה באלימות חופשית כלפי האישה, ניתן לראות שהרמב"ם בעצם הרחיק והגביל את הביצוע ומסר אותו לבית דין, על מנת שלא כל איש יהיה סורר בביתו. מטבע הדברים, אם נותנים את סמכות ההכרעה לבית הדין, הרי שיש בכך צמצום והרחקה מ"עידנא דריתחא" בביצוע העונש.

מקבילה מעניינת לכך, ניתן לראות בח"ג פמ"א במורה הנבוכים שם כתב הרמב"ם את הדברים הבאים:

אומר, כי כיון שידוע לפני ה' יתעלה שדיני התורה הזו יש צורך בכל זמן ומקום כפי שינויי המקומות והמאורעות וחייבוי הנסיבות, לתוספת במקצתן או גירעון במקצת, לפיכך הזהיר על התוספת והגירעון ואמר לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו, מפני שזה היה מביא להפסד חוקי התורה ולסבור בה שאינה מאת ה'.

והרשה עם זאת לחכמי כל דור, כלומר: בית דין הגדול, לעשות סיג לקיום הדינים התורתיים הללו בדברים אשר יחדירום על דרך סתימת פירצה, ויקבעו לדורות אותם הסייגים, כמו שאמרו ועשו סיג לתורה.

וכן הותר להם עוד לבטל מקצת מעשים תורתיים, או להתיר מקצת איסוריה במצב מסוים ובהתאם למאורע מסוים, ולא יהא זה לדורות, כמו שביארנו בהקדמת פירוש המשנה בהוראת שעה, כי בהסדר זה תתמיד התורה אחת, וינוהל כל זמן וכל מאורע כפי הראוי לו.

ואילו היה העיון החלקי הזה מותר לכל אחד מן החכמים, היו אוכדים בני אדם בריבוי המחלוקות והתפצלות השיטות, לפיכך הזהיר יתעלה שלא ייגשו לזה שאר החכמים זולתי בית דין הגדול בלבד, וציווה להרוג את החולק עליהם, כי אם יתנגד להם כל בעל עיון תבטל המטרה המכוונת ותתרוקן התועלת.

הנה כי כן, מגמת הרמב"ם היא לצמצם את יכולת השינוי שלא תהיה נתונה ביד הכל, כי אם על ידי בית דין ששוקל את הדברים ומווסת אותם ביישוב הדעת. דרך זו מופיעה גם בהסברת תורת הקרבנות שהופקעה מהפרט האפשרות להקריב בכל מקום ובכל עת, והועברה לסמכות הכהנים בבית המקדש.

לאור האמור, אנו רואים כי הסברו של הגר"י קאפח בעניין הכאת נשים, מושתת על העיקרון שהודגם בסוגיות נוספות.

אי אפשר לציין שלפסיקתו זו של הרמב"ם הייתה השפעה על מידת השימוש באלימות בחברת הגניזה. אך אפשר לקבוע שנעשו מאמצים לצמצם את התופעה הזאת כבר בשלב השידוכין, על ידי התניות נגד השימוש באלימות. מפני שחברת הגניזה לא סבלה יחס ברוטאלי מיצד הבעל כלפי אשתו. העובדה שהגירושין היו נפוצים במצרים בתקופת הגניזה ושלנשים היה חלק רב בהם יכולה ללמד על מעמדם החברתי הטוב של הנשים, שיכלו להתיר על נקלה קשר אישות שלא היה טוב בעיניהן.

ביבליוגרפיה

- אסף, פיתום ודמסיס
 אסף, 'פיתום ודמסיס', ספר היובל לכבוד אלכסנדר מארכס (בעריכת דוד פרנקל), ניו יורק תש"ג, עמ' 73–77.
- אשור, שידוכין
 א' אשור, 'שידוכין על פי תעודות מן הגניזה הקהירית', עבודה לקראת התואר "מוסמך אוניברסיטה", תל אביב תש"ס.
- אשתור, תולדות
 א' שטראוס-אשתור, תולדות היהודים במצרים ובסוריה תחת שלטון הממלוכים, ג, ירושלים תש"ל.
- גוטהיל וורל
 Gottheil-Worrell, Fragments from the Cairo Genizah in Freer Collection, ed. R. Gottheil and W. H. Worrell, New York, 1927.
- גויטיין, חברה
 S. D. Goitein, A Mediterranean Society: The Jewish Communities of the Arab World as Portrayed in the Documents of the Cauro Geniza, I-VI, Berkeley, Los Angeles and London, 1967-1993.
- גויטיין, סדרי חינוך
 ש"ד גויטיין, סדרי חינוך בימי הגאונים ובית הרמב"ם מקורות חדשים מן הגניזה, ירושלים תשכ"ב.
- גויטיין, תעודה א
 ש"ד גויטיין, 'חיי אבותינו לאור כתבי הגניזה', תעודה, א (תש"ס), עמ' 7–19.
- גרוסמן, חסידות
 א' גרוסמן, חסידות ומורדות נשים יהודיות באירופה בימי – הביניים, ירושלים תשס"א.
- גרוסמן, אלימות
 א' גרוסמן, 'אלימות כלפי נשים בחברה היהודית הים תיכונית בימי הביניים', בתוך: אשנב לחייהן של נשים בחברות יהודיות (בעריכת יעל עצמון), ירושלים תשנ"ה, עמ' 183–207.
- גרוסמן, יחסם
 'יחסם של חכמי ישראל בימי הביניים אל הכאת נשים (מאות 8–13)', דברי הקונגרס העולמי העשירי למדעי היהדות, חטיבה ב, כרך א, ירושלים תש"ן, עמ' 117–124.

- גרוסמן, והוא ימשל כך
א' גרוסמן, 'והוא ימשל כך: זכות הבעל להכות את
אשתו למטרת חינוך', ספר זיכרון לז' פלק, מאמרים
במדעי היהדות ובשאלות השעה, ירושלים תשס"ה, עמ'
'57–39.
- דוד, הגירושין
י' דוד, 'הגירושין בקרב היהודים על פי תעודות הגניזה
ומקורות אחרים', חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור
לפילוסופיה", תל אביב תש"ס.
- וויס, חלפון
Weiss G., Legal Documents Written By the Court Clerk
Halfon Ben Menasse, A Study in the Diplomatics of the
Cairo Geniza, Ph. D. Dissertation, University
Pennsylvania 1970.
- מיכל וולף, הפעלת כוח
מיכל וולף, 'הפעלת כוח מצד בעל כלפי אשתו', עין
טובה דו שיח בתרבות ישראל ספר היובל לטובה אילן
(בעריכת נחום אילן), ירושלים תשנ"ט, עמ' 663–639.
- פירוש הראב"ם לתורה
פירוש רבינו אברהם בן הרמב"ם על בראשית ושמות
(מהדורת א' ויזנברג), לונדון תשי"ח.
- פרידמן, ריבוי
מ"ע פרידמן, ריבוי נשים בישראל, ירושלים תשמ"ו.
- קרמר, אגרות
י' קרמר, 'אגרות נשים מן הגניזה הקהירית: סקירה
כללית', אשנב לחייהן של נשים בחברות יהודיות
(בעריכת יעל עצמון), ירושלים תשנ"ה, עמ' 181–161.
- שו"ת הרמב"ם
תשובות הרמב"ם (מהדורת י' בלאו), ירושלים תשמ"ו.

